

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 35.735.029 Національної академії
сухопутних військ імені гетьмана
Петра Сагайдачного, доктору історичних наук,
професору Виздрику Віталію Степановичу
вул. Героїв Майдану, 32, м. Львів-26, 79026

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Шкорубської Віти Петрівни
«ВІЙСЬКОВІ МУЗЕЇ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ОСЕРЕДОК
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВННЯ МОЛОДІ (1991–
2021)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора
філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»**

У нинішній час, коли Україна захищає власну незалежність у повномасштабній війні, розв'язаній російським агресором у лютому 2022 р., особливої актуальності набувають питання вивчення й популяризації національної воєнної історії, збереження і забезпечення охорони її пам'яток, виховання молоді на кращих традиціях боротьби за українську державність. Реалізація цих завдань неможлива без залучення здобутків військових музеїв Збройних Сил України, які за кілька десятиліть функціонування нагромадили чималий досвід, особливо в царині національно-патріотичної роботи.

Актуальність теми дисертації посилюється й складним процесом подальшого переосмислення вітчизняної історії. У нинішній період відбувається звільнення нашої історичної пам'яті від замовчувань, фальсифікацій, міфічних нашарувань. Війна посилила вплив на усвідомлення нами українськості, розуміння небезпеки і необхідності захищати Батьківщину, остаточно розвіяла кремлівські міфи про «старшого брата» і радянські гасла «навіки разом». Українськість виступає не лише як ознака

тієї чи іншої особи, але й суспільства загалом, усіх його сфер, включаючи і культурну спадщину – рухому та нерухому. Тому роль військових музеїв у процесі поглиблення самоідентифікації української нації, пізнанні історії її формування особливо знакова. Важливість досліджуваної теми і в тому, що вона актуалізує проблему збереження культурного надбання музейними засобами, комплексно висвітлює напрями, шляхи, форми і зміст діяльності військових музеїв Збройних Сил України із національно-патріотичного виховання, несе в собі вагоме гуманістичне і духовне наповнення. Тому дисертація Віти Шкорубської становить значний науковий і практичний інтерес.

Тема дисертації органічно вписується у рамки наукових розробок, які проводить лабораторія військово-історичних досліджень Наукового центру Сухопутних військ Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Здобувачка наукового ступеня брала участь у виконанні науково-дослідної роботи «Обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення музейної роботи у Збройних Силах України» (шифр – «Музей – 22»).

Вирішення проблеми, що розглядається у дисертації, стало можливим завдяки належному обґрунтуванню актуальності теми, чіткому формулюванню мети і завдань роботи, хронологічних рамок, наукової новизни, застосуванню відповідних методів дослідження. Наукова новизна положень, узагальнень і висновків дисертації полягає в тому, що комплексно досліджено військові музеї Збройних Сил України як осередки національно-патріотичного виховання молоді; на основі компаративного аналізу напрацювань вітчизняних та зарубіжних фахівців визначено стан розробки теми, окреслено основні напрями її вивчення; виявлено і введено до наукового обігу нові документи, спогади співробітників музеїв, електронні ресурси та інші матеріали; простежено чинники, що впливали на становлення та розвиток військових музеїв України; проаналізовано існуючу нормативно-правову базу з організації і діяльності військово-історичних музеїв (кімнат

бойових традицій) у Збройних Силах України; запропоновано класифікацію військово-історичних музеїв Збройних Сил України; висвітлено експозиційну, виставкову роботу військових музеїв з історії сучасної російсько-української війни; сформовано цілісне уявлення про діяльність військово-історичних музеїв Збройних Сил України в системі національно-патріотичного виховання молоді за період 1991–2021 рр.

Дисертації Віти Шкорубської властивий високий ступінь достовірності та обґрунтованості наукових положень, узагальнень і висновків, наведених у ній. Це стало можливим завдяки вмілому комплексному застосуванню авторкою відповідних загальнонаукових та спеціальних історичних методів дослідження, залученню об'ємної і багатовидової джерельної бази, ґрунтовному аналізу історіографічного доробку з теми.

Структура дисертації відповідає досліджуваній темі. Дисертація включає анотації українською і англійською мовами, перелік умовних скорочень, містить вступ, чотири розділи, поділені на підрозділи, висновки, список джерел та літератури і додаток. Кожен розділ завершується ґрунтовними висновками.

Вважаємо, що важливою позитивною стороною дослідження є ретельно опрацьована історіографія. Здобувачка розкрила зміст найважливіших праць з теми, акцентувала увагу на епізодичності звернення до аспектів проблеми в сучасній українській історичній науці, наголосила, що аналіз наукової літератури з теми засвідчив відсутність праць з національно-патріотичного виховання молоді засобами військово-історичних музеїв. Авторка дисертації зазначила, що упродовж останніх десяти років вивчалися лише окремі аспекти діяльності Національного військово-історичного музею. Не повною є картина щодо розвитку музейних інституцій вищих військових навчальних закладів і повністю відсутні дослідження з історії становлення та розвитку гарнізонних музеїв, музеїв-кімнат у військових частинах Збройних Сил України, які підпорядковані Міністерству оборони України. Виокремлення питань, які не знайшли достатнього

висвітлення у науковій літературі і потребують ґрунтовного вивчення, підсилює актуальність досліджуваної теми.

Ознайомлення з текстом дисертації переконує, що вона базується на широкій і різноманітній джерельній базі. Дисертантка ділить джерела на архівні документи і матеріали; опубліковані законодавчі акти та нормативно-правові документи; інтернет-ресурси; статистичні матеріали; періодичні видання; усні джерела (матеріали інтерв'ю з музейними працівниками).

Зокрема, в дисертації використані документи Галузевого державного архіву Міністерства Оборони України (ф. 3755 «Директива Міністра оборони України»; ф. 3697 «Накази Міністра оборони України»; ф. 3697 «Адміністративний департамент Міністерства оборони України»). Серед джерел – внутрішні організаційні документи керівних органів Збройних Сил України, серед яких є й ті, що регламентують діяльність військових музеїв в Україні. Їх розробниками є Міністерство оборони України, а також інші державні інституції, зокрема, Міністерство освіти і науки України, Міністерство культури та інформаційної політики України, ін. Джерельну базу значно збагатили документи наукових архівів низки музейних закладів, зокрема, Національного військово-історичного музею України.

Важливим джерелом стали нормативно-правові документи, які стосуються музейного будівництва та національно-патріотичного виховання молоді. Це Закони України «Про музеї та музейну справу» (1995 р.), «Про охорону культурної спадщини» (2000 р.), «Про культуру» (2010 р.), постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми розвитку музейної справи» (2002 р.), ін.

Вважаємо, що елементом наукової новизни і особистого внеску авторки у розробку досліджуваної теми стало використання матеріалів так званої «усної історії». Здобувачка наголошує, що вона зробила ряд дослідницьких візитів до обласних краєзнавчих та військово-історичних музеїв України, де вивчила роботу з побудови постійних експозицій та стаціонарних виставок, присвячених подіям сучасної повномасштабної

російсько-української війни. При цьому Віта Шкорубська зазначає, що «ця методика потребує певних навичок розроблення опитувальника, аудіо або відео фіксації розмови, тобто потребувала оцифрування та перетворення усного свідчення у письмове джерело». Вважаємо, що такий опитувальник варто було розробити і, як додаток, помістити у дисертації. Потрібно було вказати, скільки респондентів вдалося опитати, які висновки й узагальнення були зроблені на основі проведених інтерв'ю. Це теж стало б елементом наукової новизни, дало б змогу ґрунтовніше проаналізувати зміст і форми роботи музейних співробітників щодо національно-патріотичного виховання молоді, допомогло б сформулювати рекомендації щодо перспектив активізації такої діяльності військових музеїв.

Стосовно другого, третього, четвертого розділів дисертації, то наявний тут фактологічний матеріал достатньою мірою висвітлює питання, заявлені у її змісті. Зокрема, здобувачка піднімає теоретичні проблеми військового музейництва, обґрунтовуючи його як певний феномен української музейної справи, детально висвітлює розвиток військово-історичних музеїв у незалежній Україні, аналізує нормативно-правову базу, на якій ґрунтується діяльність військово-історичних музеїв (кімнат бойових традицій) у Збройних Силах України. Сильною стороною дисертації є наведення чималої кількості статичних відомостей, які стосуються роботи військових музейних закладів у всіх областях України, у містах Києві і Севастополі. Авторка дисертації подає також класифікацію музеїв Міністерства оборони України і виділяє, зокрема: музеї загальної військової історії України; музеї, пов'язані з окремими галузями військової справи та науки; музеї за видами Збройних сил та родами військ; музеї історії окремих військових підрозділів; музеї військово-навчальних закладів.

У розділі 3, зокрема, Віта Шкорубська узагальнює важливі здобутки і новаторські підходи у діяльності військово-історичних музеїв України, які зберігають та актуалізують воєнно-історичну спадщину українського народу, подає й аналізує чимало фактів, які розкривають роль музеїв у національно-

патріотичному вихованні. Чи не найретельніше вивчені заходи з національно-патріотичного виховання молоді, які проводять Національний військово-історичний музей України та його філії, а також Національний музей історії України у Другій світовій війні.

На основі проведеного дослідження зроблено слушний висновок про те, що в Україні поки відсутні військові музеї, які б спеціалізувалися на багатьох періодах військової історії країни, наприклад, періодові Княжої доби, Галицько-Волинської держави, Великого князівства Литовського; розкривали особливості перебігу Першої світової війни та її наслідки. Мало висвітлена музейними засобами діяльність Української Повстанської Армії – військово-політичного формування, що діяло в радянській Україні упродовж 1942–1953 рр., недостатньо меморіальних військових музеїв та музеєфікованих пам'яток військової історії. Такі судження, на нашу думку, є вагомими узагальненнями і несуть в собі суттєві рекомендації щодо перспектив розбудови сучасного українського військового музейництва.

Вагомим складником дисертації є розділ 4 «Національно-патріотичне виховання молоді на матеріалах музейних експозицій з історії сучасної російсько-української війни». Віта Шкорубська подає чимало фактів, які всесторонньо висвітлюють діяльність провідних військових музеїв країни щодо показу подій повномасштабної російсько-української війни 2022–2024 рр., характеризує експозиції та відкриті виставки у музеях військових закладів вищої освіти та інших музеях Збройних Сил України.

Висновки дисертації, які зводяться до узагальнення віднайдених та опрацьованих автором фактів, обґрунтовані, логічно випливають зі змісту її розділів, не викликають заперечень і цілком підтверджують заявлену у вступі тезу про наукову новизну одержаних результатів.

Основні положення дисертації знайшли висвітлення у 10 наукових публікаціях, з яких чотири вміщені у наукових фахових збірниках України. Публікації здобувачки охоплюють практично усі аспекти досліджуваної теми, не дублюють одна одну, насичені матеріалом, виявленим авторкою під

час проведення науково-дослідницької роботи. Окремі аспекти теми апробовані у виступах на наукових конференціях міжнародного і всеукраїнського рівнів.

Відзначаючи наукові досягнення здобувачки наукового ступеня Віти Шкорубської, вважаємо за необхідне висловити до дисертації певні зауваження та побажання.

Більшій чіткості вимагає формулювання об'єкта дослідження. Схиляємося до думки, що *об'єктом* виступає музейна справа або музейництво України доби незалежності, а не розвиток і формування комплексу військово-історичних музеїв України та його робота.

Віта Шкорубська подає аж 21 позицію ключових слів. На нашу думку, це забагато. Варто обмежитися до 10.

При характеристиці джерельної бази роботи, насамперед архівних документів, здобувачці наукового ступеня слід було зазначити, які з них введені до наукового обігу вперше. Переконана, що такі є, адже фонди і документи наукових архівів музейних закладів лише в останні роки почали активно використовуватися дослідниками при підготовці дисертацій.

У розділі 2 перший і другий підрозділи виходять за межі теми дисертації і не вписуються у заявлені хронологічні рамки роботи. Вважаємо, що передумови виникнення військових музеїв на українських землях варто було коротко подати у вступі або при висвітленні історії військово-історичних музеїв незалежної України. Що ж стосується діяльності військових музеїв у Європі, то це не є предметом даного дослідження.

Розділи 3 і 4 насичені численними фактами, які демонструють активну діяльність військових музеїв України: експозиційну, виставкову, науково-освітню, частково фондову. Водночас бракує аналітики та узагальнень, наголосу на тому, яку ж роль відіграють наведені заходи у національно-патріотичному вихованні молоді, які напрями і форми такої роботи найдієвіші, а які – варто удосконалювати. Дисертація тільки виграла б, якби Віта Шкорубська сформулювала рекомендації, які стали б у нагоді

військовим музеям України при проведенні роботи з національно-патріотичного виховання молоді.

На нашу думку, дисертантка могла б подати не один додаток, а декілька, які б проілюстрували заходи військових музеїв України національно-патріотичного змісту, засвідчили внесок окремих персоналій у розвиток військово-історичного музейництва в Україні кінця XX – першої чверті XXI ст., ознайомили б з розробленою анкетною-опитувальником наукових співробітників музеїв тощо.

Водночас звернемо увагу на наявність у дисертації пунктуаційних помилок – недотримання правил вживання розділових знаків, зокрема, ком.

Однак висловлені зауваження та пропозиції не знижують наукової цінності дослідження, яке справляє позитивне враження актуальністю теми, обсягом використаних джерел, багатим фактологічним матеріалом, новизною отриманих результатів. Дисертація демонструє здатність авторки до аналітичного мислення, концептуального бачення проблеми, вміння віднайти та ґрунтовно опрацювати історичні факти, вірно сформулювати основні завдання дослідження, обґрунтувати важливі положення, зробити відповідні узагальнення та висновки.

Дисертація Шкорубської Віти Петрівни «Військові музеї Збройних Сил України як осередок національно-патріотичного виховання молоді (1991–2021)» є самостійним завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному науково-теоретичному рівні. Для дисертації характерні доступний стиль викладу матеріалу, логічність і чіткість при формулюванні положень і висновків.

Актуальність теми, сформульовані мета і завдання дисертації, рівень висвітлення заявлених наукових проблем, ступінь обґрунтованості винесених на захист наукових положень, повнота їх апробації відповідають «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради

закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже авторка дисертації – Шкорубська Віта Петрівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент –

доктор історичних наук, професор,

завідувач кафедри музеєзнавства,

пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності

Волинського національного університету

імені Лесі Українки

 Світлана ГАВРИЛЮК

